

ПЕРСОНАЛІЇ

ЛІДІЯ ОЛЕКСІЇВНА РОДНІНА

Минуло десять років відтоді, як не стало Лідії Олексіївни Родніної – світлої людини, теплу пам'ять про яку зберігають співробітники рідних для неї Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.

Лідія Олексіївна народилась у 1933 році в Києві. 1955 року з відзнакою закінчила Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка і того ж року розпочала свою трудову діяльність в Інституті мовознавства у відділі словників. Навчалася в аспірантурі цього інституту, пройшла шлях від лаборанта до старшого наукового співробітника, у 1970 року захистила кандидатську дисертацію “Словотвірна синонімія іменників у сучасній українській мові”.

Усе трудове життя Лідія Олексіївна присвятила словникарству. Вона була помічником редактора в шеститомному “Українсько-російському словнику”, а в “Словнику мови Шевченка” вже укладала й редагувала матеріали. Згодом, 1989 року, цю працю було відзначено Державною премією УРСР.

Упродовж двадцятирічної роботи над “Словником української мови” в одинадцяти томах Л. О. Родніна була укладачем його матеріалів, редактором, як член редколегії 1983 року стала лауреатом Державної премії СРСР.

1995 року у видавництві “Освіта” виходить розрахований на широкий загал “Русско-украинский словарь синонимов”, співавтором якого була Лідія Олексіївна.

“Словник синонімів української мови” відіграв визначальну роль у долі Лідії Олексіївни як лексикографа. Вона була натхненником цієї роботи, яка дістала заслужене визнання громадськості, адже чималий його наклад розійшовся напрочуд швидко і видавництву “Наукова думка” довелося готувати перевидання, що було сприйнято його колективом з великим ентузіазмом і розумінням. Лідія Олексіївна укладала й редагувала матеріали (її “пайка”, як зазвичай кажуть лексикографи, у цьому словнику в кілька разів переважала частини інших авторів), була членом редколегії, а в багатьох аспектах фактично очолювала роботу над словником. І тепер, по чималому часі, можна відзначити, що її

матеріали ретельно вивірені, структура кожної статті гармонізована, кожна ремарка стала на властиве їй місце в результаті скрупульозного дослідження.

Лідія Олексіївна вимагала від інших та й сама дотримувалася принципів добору цитат, які б найяскравіше характеризували певний відтінок, притаманний кожному з членів синонімічного ряду. Пріоритет мали такі ілюстрації, у яких співіснувало кілька синонімів, що наочно демонструвало відмінності їхньої семантики, стилістичного чи регіонального слововжитку. Особливо виразно в таких цитатах розкривалася різниця в інтенсивності вияву певної характеристики.

Так склалися обставини нашого суспільного життя, що за браком фінансування словник пролежав, як-то кажуть, у шухляді понад десять років. І коли нарешті фінансові справи Інституту поліпшилися, виникла потреба переробити й актуалізувати матеріал, оновити цитати, звірити посилання. До цього була залучена молодь відділу, і всі залюбки бралися за справу, бо очолювала її Лідія Олексіївна.

Потім в її лексикографічній праці були тлумачний та польсько-український словники. А з січня 1996 року розпочалася робота над багатотомним “Російсько-українським словником”, перший том якого цього року має побачити світ.

Лідія Олексіївна Родніна – співавтор двох монографій. Першу з них – “Словотвір сучасної української літературної мови” (1979) – справедливо сприймають як своєрідне доповнення до курсу “Сучасна українська мова”, його, так би мовити, шостий том. Лідії Олексіївні належить розділ, присвячений іменниковому словотвору, де дослідниця пов’язує словотвірні типи українських іменників-дериватів із характером твірних основ, зіставляє українську суфіксальну систему в плані продуктивності іменникових суфіксів з іншими східнослов’янськими мовами. Детально зупиняється автор на суфіксі **-ник** і варіантах його вживання у словах, мотивованих дієсловом (*нагрівник, розмовник* та ін.) або іменником (*залізничник, корівник* і т. ін.).

Всебічно характеризує Лідія Олексіївна іменники із суфіксами суб’єктивної оцінки, виділяючи серед них демінутиви із суфіксами **-ок, -ик, -ець**; зменшено-пестливі утворення на **-ц(е)**; пестливі на

-оньк-, **-еньк-**, а також аугментативні, фамільярні, зневажливі, номінації з негативною оцінкою тощо. Не залишилися поза увагою вдумливої дослідниці також іменники відприкметникові (зокрема із значенням абстрактної ознаки на **-ість**) та мотивовані числівниками.

У монографії “Словотвір, синонімія, стилістика” (1982), створеній спільно з Л. П. Дідківською, зосереджено увагу на стилістичній функції, яку набувають слова з певними суфіксами, а також однокореневим синонімам з різними афіксами.

Важливе місце в праці відведено словотвірній синонімії, притаманній назвам осіб. Зокрема, це стосується назв осіб за родом їхньої діяльності (йдеться, насамперед, про спеціалізацію суфіксів **-ик**, **-овик**, **-ник**, **-івник** (**-овник**), **-чик** (**-щик**), **-ар** (**-яр**), **-ець**, **-ач** (**-яч**) та ін. Цікавим у праці є діахронічний аспект, коли продуктивність цих суфіксів у творенні синонімічних слів простежено в часі – від XIV–XV ст.

Л. П. Дідківська та Л. О. Родніна переконливо аргументують своє твердження, що продуктивність, як правило, притаманна багатозначним суфіксам. Так, розглядаючи синоніми **бунтар** і **бунтівник**, вони відзначають, що, крім спільного значення, кожне з цих слів має ще власне: “винуватець заворушень” (**бунтар**) та “людина, що висловлює бунтівні, найчастіше прогресивні погляди” (**бунтівник**). Автори переконані, що такі варіанти афіксів аж ніяк не можна вважати “словесним сміттям” – насправді вони є джерелом збагачення й урізноманітнення мовних засобів [1: 99].

Групи суфіксальних слів із синонімічними зв'язками Л. П. Дідківська та Л. О. Родніна називають словотвірно-синонімічними серіями. Автори виокремлюють у процесі суфіксального творення слів на позначення назв осіб такі лексико-семантичні відношення, як паралелізм, варіантність та синонімія; при цьому перевага, на думку дослідників, належить варіантності.

Вивчаючи питання десемантизації зменшувальних суфіксів, автори наголошують два цікавих факти. Перший з них – це випадки, коли зменшувальний суфікс втрачає своє значення (так, слова **книга** і **книжка** не відрізняються одне від одного емоційним забарвленням; їх уживання визначається сталими словосполученнями, до яких вони входять: *книга обліку*, але *залікова книжка*). Другий факт полягає в

тому, що часом емоційного забарвлення набувають саме безсуфіксні форми (у парах **неня** – **ненька** або **доня** – **донька** емоційність притаманна першому слову пари).

Автори роблять висновок: “У конкуренції синонімічних словотвірних типів виявляється одна з основних суперечностей мови – суперечність між її інформативною та експресивною функцією” [1: 158]. Розглянуті в монографії мовні явища переконливо свідчать, що словотвірні засоби й лексичні категорії тісно пов’язані між собою, адже словотвірні засоби, зазвичай, закріплені за певними лексико-семантичними розрядами, тож перенесення їх у інший розряд уможлиблює утворення стилістичних синонімів.

Багато положень, викладених у теоретичних працях Лідії Олексіївни, були відбиті в її практичній лексикографічній діяльності, зокрема в Словнику синонімів, серед них питання суфіксальної синонімії, стилістичного забарвлення, що є наслідком впливу процесів суфіксального словотвору, тощо.

Лідія Олексіївна для всіх була взірцем шляхетності, щирості. Під її опіку потрапляв кожен новий працівник, а вона робила для нього легким входження в новий колектив. А вже потім усі – і старші, й молодші – звертались до неї за порадою, приходили зі своїми болями та радощами. І порадитися з досвідченим науковцем, людиною енциклопедичних знань теж повсякчас ішли до неї. Доброзичливість Лідії Олексіївни знімала сором’язливість, невпевненість, кожен на собі відчув, що зауваження вона зробить слухні, покаже слабкі місця – і все це лагідно, етично, зі щирим бажанням допомогти.

У кожному Лідія Олексіївна знаходила позитивні риси, багатьом хотілося з нею товаришувати, і нікому вона не відмовила в увазі й приязні.

Лідії Олексіївни вже десять років немає з нами, але всі ми, її друзі, співробітники й ті, кому пощастило її знати, беруть її в своєму серці.

Література

1. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір, синонімія, стилістика. – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.
2. Словник мови Шевченка: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1964.

-
3. Словник синонімів української мови: У 2-х т. – К.: Наук. думка, 1999–2000.
  4. Словник української мови: В 11-и т. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
  5. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – 406 с.

©Ніна Лозова, 2010
Інститут української мови НАНУ (Київ)
УДК 811.161.2.373.374+Родніна